

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΥΝΙΚΟ-ΣΤΩΙΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ ΣΤΟΝ ΠΙΝΑΚΑ ΤΟΥ ΚΕΒΗΤΟΣ

Ὁ Πίναξ τοῦ Κέβητος εἶναι ἔργο σὲ μορφή διαλόγου, ὅπου ἀναλύονται οἱ ἀλληγορικές παραστάσεις ἑνὸς ζωγραφικοῦ πίνακος. Τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν εἶναι εὐρέως γνωστὸ. Ἴσως ὁμως μερικοὶ νὰ θυμοῦνται τὴ φράση «ἐτυγχάνομεν περιπατοῦντες» (I, 1) σὲ κάποιο βιβλίο συντακτικοῦ, φράση μὲ τὴν ὁποία ἀρχίζει ὁ διάλογος¹. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Πίναξ ἔγινε ἀντικείμενο κριτικῆς μελέτης καὶ σχολιασμοῦ ἀπὸ τὸν μεγάλο διδάσκαλο τοῦ Γένους, Ἀδαμάντιο Κοραῆ, πού ἐξέδωσε τὸ ἔργο στὸ Παρίσι τὸ 1826, μεταφρασμένο στὰ γαλλικά ἀπὸ κάποιον φίλο του, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος στὰ προλεγόμενα τῆς Ἑκδόσεως². Ὁ Κοραῆς περιλαμβάνει τὸν Πίνακα στὰ ἀπαραίτητα καὶ σπουδαῖα ἔργα, πού ὁ παιδαγωγὸς πρέπει νὰ διδάσκει στοὺς νέους καὶ τὸν τοποθετεῖ στὴ δωδέκατη θέση τῆς συλλογῆς του, πρὶν δηλαδὴ ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ἡροδότου πού ἀναφέρεται στὸν δοξασμένο πόλεμο τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν καὶ τὸ ὁποῖο τοποθετεῖ στὴν δέκατη τρίτη θέση³.

Παρ' ὅλ' αὐτά, ὁ συγγραφέας τοῦ ἔργου ἀμφισβητεῖται ἐνῶ παράλληλα ὑπάρχει καὶ δυσχέρεια σχετικὰ μὲ τὴ χρονολογικὴ τοποθέτησή του⁴. Σύμφωνα μὲ τὴ Σούδα τὸ ἔργο ἀνήκει στὸν Κέβητα, μαθητὴ τοῦ Σωκράτη, στὸν ὁποῖο ἀποδίδονται ἀκόμη δύο ἔργα, *Φρύνιχος* καὶ *Ἑβδόμη*, ἀπὸ τὰ ὁποῖα

1. ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ, *Ἐγχειρίδιον*, ΚΕΒΗΤΟΣ, Πίναξ, ΚΛΕΑΝΘΟΥΣ, Ὑμνος, ἐκδόντος καὶ διορθώσαντος Α. Κοραῆ καὶ γαλλιστὶ μεθερμηνεύσαντος τὰ δύο πρῶτα, τοῦ F. Th. καὶ τὸ τρίτον ἑτέρου, Ἐν Παρισίοις, F. Didot, père et fils, 1826, Προλεγόμενα, σ.α: «Τοῦ Ἐπικτήτου καὶ τοῦ Κέβητος ἢ μετάφρασις ἔγιν' ἀπὸ Γάλλον, φίλον ἐξαίρετον· ὁ Ὑμνος ἦτο πρὸ πολλοῦ μεταφρασμένος ἀπὸ Γάλλον ἄλλον τῆς περασμένης ἑκατονταετηρίδος. Βάσιν τῆς ἐκδόσεώς μου ἔβαλα τὴν πολῦτιμον ἑκδοσιν τοῦ σοφοῦ Schweighaeuser, καὶ αὐτὴν ἠκολούθησα καταπόδας, πλὴν ὀλίγων τινῶν φανερωμένων εἰς τὰς ὑποσημειώσεις».

2. Α. ΚΟΡΑΗ, *Ἀπαντα*, Ἀθήνα, Ἐκδ. Μπίρη, *Περὶ παιδείας καὶ γλώσσης*, τ. 1, σ. 257.

3. Σχετικὰ μὲ τὴν χρονολογικὴ τοποθέτηση: Πβ. α) R. JOLY, *Le tableau de Cébès et la philosophie religieuse*, Bruxelles, Latomus, 1963, σσ. 85-86· β) *Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια* Π. Δρανδάκη, Ἀθήνα, Φοῖνιξ Ε.Π.Ε., τ. 14ος (6ῃ ἔκδ.) σ. 77· γ) *Ἱστορία Ἑλλ. Ἔθνους*, τ. Στ', σσ. 433-434.

4. α) Πβ. ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤΙΟΥ, II, 124· β) DIOGÈNE LAËRCE, *Vie, doctrines et sentences des philosophes illustres*, trad. par R. Genaille, Paris, Flammarion, 1965, pp. 152 et n. 251, p. 291, γ) ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαίδων*, Ἀθήνα, «Δαίδαλος» – Ι. Ζαχαρόπουλος, Εἰσαγωγή Εὐαγγ. Παπανούτσου, σσ. 9 - 10.

σώζονται μόνο οί τίτλοι⁴. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ γλῶσσα τοῦ κειμένου δὲν εἶναι τῆς ἐποχῆς τοῦ Σωκράτη, ἄλλοι ὑποστηρίζουν ὅτι πρόκειται γιὰ ἀντίγραφο τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἄλλοι ὅτι πρόκειται γιὰ ἓναν ἄλλο Κέβητα, ἴσως ἀπὸ τὴν Κύζικο, σύγχρονο τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, θέση πού ἀσπαζόμαστε καὶ μὲ ἀφετηρία τὴν ὁποία θὰ προσπαθήσουμε νὰ προσεγγίσουμε τὸ κείμενο· διότι πιστεύουμε ὅτι παρουσιάζει ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα κυνικῆς καὶ στωικῆς ἠθικῆς, ἐνῶ ἡ διαδοχὴ εἰκόνων καὶ περιγραφῶν τὸ καθιστοῦν παράδειγμα στωικο-κυνικῆς διατριβῆς. Ὁ Lesky τοποθετεῖ τὸν Πίνακα στὸν 1ο αἰ. μ.Χ. καὶ τὸν χαρακτηρίζει ἔργο στωικῆς φιλοσοφίας⁵. Τὸ ἔργο⁶ διαδραματίζεται στὸ ἱερὸ τοῦ Κρόνου, κάποιας πόλης πού δὲν κατονομάζεται. Οἱ πρωταγωνιστές, ἓνας ἐπισκέπτης (Ξένος) καὶ ἓνας γέρον (πρεσβύτης), συνομιλοῦν μπροστὰ ἀπὸ ἓναν πίνακα μὲ ἀλληγορικὸ περιεχόμενο. Ὁ πρεσβύτης προθυμοποιεῖται νὰ ἐξηγήσει στὸν ξένο τὶς ἀλληγορίες τῆς εἰκόνας, διότι, ὅπως ἀναφέρει, ὅταν ἦταν νέος ὑπῆρξε μαθητὴς ἐκείνου τοῦ φιλοσόφου ὁ ὁποῖος εἶχε ἀφιερῶσει τὸν πίνακα στὴν εἴσοδο τοῦ ναοῦ.

Κατ' ἀρχὴν ἀπεικονίζεται ἓνας τόπος, πού ἀλληγορικὰ παριστάνει τὸν ἀνθρώπινο βίον. Ἐξω ἀπὸ τὸν τόπον αὐτόν, πού εἶναι περιφραγμένος, συνοστίζεται πλῆθος ἀνθρώπων προκειμένου νὰ περάσουν ἀπὸ τὴν μοναδικὴ εἴσοδο, πού φυλάσσεται ἀπὸ ἓναν γέροντα. Ὁ γέρον αὐτὸς ὀνομάζεται Δαίμων καὶ κρατᾷ στὸ ἓνα χέρι ἓνα χαρτί, ἐνῶ μὲ τὸ ἄλλο δείχνει στοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὰ πού νὰ βαδίσουν. Ὁ πίνακας, πού εἶναι χωρισμένος σὲ ἐπίπεδα, παρουσιάζει τὶς φάσεις, μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες θὰ διέλθει ὁ ἄνθρωπος προκειμένου νὰ φθάσει στὴν εὐδαιμονία. Στὸ πρῶτο ἐπίπεδο θὰ τὸν ὑποδεχθεῖ μιὰ γυναίκα, ἡ Ἀπάτη, πού, προσφέροντάς του ἓνα ποτό, θὰ τὸν ἀποπλανήσῃ. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος, ἄβουλος καθὼς εἶναι καὶ ἄδαής, ἐφόσον ἀκόμη δὲ γνωρίζει τὴν ἀλήθεια, θὰ ἀπαχθεῖ ἀπὸ τὶς Γνώμες, τὶς Ἐπιθυμίες καὶ τὶς Ἡδονές, ὅλες γυναῖκες, ντυμένες μὲ περιβολὴ ἑταίρας καὶ θὰ περιπλανᾶται «ὅπη ἂν τύχοι» (VI, 6), «οὐχ εὐρίσκων ποία ἐστὶ ἡ ἀληθινὴ ὁδὸς ἢ ἐν τῷ Βίῳ» (VI, 4). Στὴ συνέχεια ἡ τύχη, τυφλὴ, κουφὴ καὶ μενομένη, ὀρθία πάνω σὲ σφαῖρα θὰ τοῦ ἀρπάζει τὰ ἀγαθὰ, δίνοντάς τα σὲ ἄλλους καὶ καθιστώντας τὸν δυστυχῆ καὶ ἄπορο. Ἀντίθετα, οἱ ἄλλοι, θὰ χαίρονται γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀγαθῶν, χωρὶς νὰ ἀντιλαμβάνονται ὅτι σὲ λίγο, ἴσως βρεθοῦν, ἐξαιτίας τῆς Τύχης πάντα, σὲ δυσχερέστατη θέση. Στὸν δεῦτερο περίβολο περιμένουν τὸν ἄνθρωπο ἡ Ἀκρασία, ἡ Ἀσωτία, ἡ Ἀπληστία καὶ ἡ Κολακεία, γυναῖκες κι αὐτὲς ντυμένες ὡς ἑταῖρες. Ὁ ἄνθρωπος ἀδύναμος

5. A. LESKY, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας*, μτφρ. Α. Τσοπανάκη, Ἐκδ. Κυριακίδη 1981⁵, σ. 1196. Ὁ R. JOLY, ἐνθ' ἂν., ὁμως ὑποστηρίζει ὅτι τὸ ἔργο ἔχει ἐντονες νεοπυθαγορικὲς ἐπιρροές παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχουν σ' αὐτὸ χαρακτηριστικὰ κυνικο-στωικῆς ἠθικῆς. Πβ. ἰδιαίτ. σσ. 36-42.

6. Ἡ ἔκδοση πού ἀκολουθοῦμε εἶναι ἡ γνωστὴ τοῦ C. Preachter, *Κέβητος Πίναξ (Cebetis Tabulae)*, Lipsiae, Teubner, 1893.

καὶ παρασυρμένος ἀπ' αὐτὲς ἀναγκάζεται νὰ τὶς ὑπηρετεῖ, μέχρις ὅτου παρουσιαστῇ ἡ Τιμωρία πού, ἀφοῦ τὸν μαστιγώσει, τὸν παραδίδει στὴ Λύπη, τὴν Ὀδύνη, τὸν Ὀδυρμό καὶ τὴν Ἀθυμία. Γιὰ τὸν ἄνθρωπον αὐτόν, ὑπάρχουν δύο λύσεις: ἡ Παντοτινὴ Κακοδαιμονία ἢ ἡ Μετάνοια, τὴν ὁποία θὰ συναντήσῃ τυχαῖα. Ἡ Μετάνοια, μὲ τὴ σειρὰ της, θὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὸ δρόμο τῆς ἀληθινῆς Παιδείας ἢ τῆς Ψευδοπαιδείας. Ἄν ἀκολουθήσῃ τὸν δρόμο τῆς ἀληθινῆς Παιδείας, τότε ὁ ἄνθρωπος «καθαρθεῖς ὑπ' αὐτῆς σώζεται» (XI, 2, 19) καὶ γίνεται γιὰ ὅλη του τὴ ζωὴ μακάριος καὶ εὐδαίμων. Στὴν περίπτωση ὅμως πού ἀκολουθήσῃ τὴν ψευδῇ γνώμη, τότε παραμένει στὴν πλάνη του. Στὴν εἴσοδο τοῦ ἐπόμενου περιβόλου περιμένει τὸν ἄνθρωπο μία εὐπρεπὴς γυναῖκα, πού εὐκόλα ἐξαπατᾷ ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή της, διότι, ἐνῶ πρόκειται γιὰ τὴν Ψευδοπαιδεία, ἐν τούτοις οἱ ἄνθρωποι τὴ θεωροῦν ὡς τὴν ἀληθινὴ Παιδεία καὶ γύρω της συνωστίζονται ποιητές, ρήτορες, διαλεκτικοί, Μουσικοί, Ἀριθμητικοί, Γεωμέτρεις, Ἀστρολόγοι, Ἡδονικοί, Περιπατητικοί, οἱ ὅποιοι συνεχίζουν νὰ συναναστρέφονται τὴν Ἀκρασία καὶ τὰ ἄλλα πάθη· διότι παραμένει ἀκόμη σ' αὐτοὺς ἡ ἐπίδραση τοῦ ποτοῦ τῆς Ἀπάτης, μὲ συνακόλουθα τὴν ἄγνοια, τὴν ἀφροσύνη, τὴ δόξα, πού εἶναι δυνατόν νὰ ἀποβληθοῦν μόνο μὲ τὴν ἀληθινὴ παιδεία, ἡ ὁποία θὰ ἐπιδράσῃ ὡς καθαρτικὸ φάρμακο: «Ἀπογνόντες τῆς Ψευδοπαιδείας, εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἀληθινὴν ὁδόν, καὶ πῖωσι τὰς τούτων καθαρτικὰς δυνάμεις» (XIV, 3, 16-18). [Στὴν ἱατρικὴ δύναμις σημαίνει φάρμακο. Τὶς δυνάμεις (τὰ φάρμακα) τὶς διαιροῦσαν σὲ ἀπλᾶς δυνάμεις, χωρὶς δηλαδὴ ἐπεξεργασία, καὶ σὲ ἀνεγγραμμένας, δηλαδὴ δυνάμεις πού ἐχορηγοῦντο κατόπιν συνταγῆς. Ὁ Κοραῆς, στὰ σχόλιά του στὸν Πίνακα ἀναφέρει: «Καθαρτικὴν δυνάμιν καλεῖ, τὸ τὴν κοιλίαν καθαῖρον φάρμακον, ὅπερ ἡμεῖς νῦν ἀπλῶς καθάρσιον ὀνομάζομεν»]⁷. Ὁ ἄνθρωπος λοιπόν, προκειμένου νὰ λάβῃ τὴν ἀληθινὴ Παιδεία, θὰ πρέπει πρῶτα, ὅπως ἀκριβῶς ἓνας ὁργανισμὸς μὲ τὸ συγκεκριμένο φάρμακο ἀποβάλλει τὶς τοξίνες, ἔτσι κι ἐκεῖνος νὰ καθαρθεῖ ἀπὸ τὶς πνευματικὲς τοξίνες τῆς Ψευδοπαιδείας. Ἐτοιμος καθὼς θὰ εἶναι θὰ προχωρήσῃ τὴν ὁδὸ πού καταλήγει στὴν Ἀληθινὴ Παιδεία, ἕναν τόπο ἔρημο καὶ ἀκατοίκητο. Μπροστὰ ἀπὸ τὴ μικρὴ θύρα πού θὰ ἀντικρύσῃ, ὑπάρχουν ἐλάχιστοι ἄνθρωποι πού προσπαθοῦν νὰ περάσουν, ἐνῶ τὸ κατώφλι εἶναι στρωμένο μὲ τραχιὲς πέτρες. Μόλις διαβεῖ τὴ θύρα θὰ ἀντικρύσῃ ἕνα βουνὸ ἀπόκρυμνο ὅπου ἐκεῖ θὰ τὸν περιμένουν δύο γυναῖκες δυνατὲς καὶ ζωηρές, ἡ Ἐγκράτεια καὶ ἡ Καρτερία, πού τοῦ ἀπλώνουν τὸ χέρι. Μόλις αὐτὸς ἀνέβῃ, τοῦ προσφέρουν Ἴσχυ καὶ Θάρρος καὶ τοῦ ὑποδεικνύουν ἕναν δρόμο ὡραῖο, ὁμαλό, εὐκολοδιάβατο, πού καταλήγει στὴν Ἀληθινὴ Παιδεία. Ἡ εὐχάριστη αὐτὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου, καταλήγει στὴν εἴσοδο ἑνὸς ἄλσους, πού φωτίζεται ἀπὸ ἕνα ἐκθαμβωτικὸ φῶς. Ὁ τόπος αὐτὸς

7. Πβ. Α. ΚΟΡΑΗ, ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ, *Ἐγχειρίδιον, ΚΕΒΗΤΟΣ, Πίναξ*, ΚΛΕΑΝΘΟΥΣ *Ὕμνος, ἐνθ' ἄν.*, σχόλια, σ. 147.

ὁδηγεῖ στο «οἰκητήριον τῶν εὐδαιμόνων» (XVII, 3, 14), ὅπου διαμένουν ὅλες οἱ Ἀρετές καὶ ἡ Εὐδαιμονία. Μπροστὰ στὴν πύλη φαίνεται μιὰ γυναίκα μεσήλικη, ὀρθὴ πάνω σ' ἓναν τετράγωνο λίθο, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν Τύχη. Πρόκειται γιὰ τὴν Παιδεία, τὴν ἀληθινὴ αὐτὴν τὴ φορά, ποὺ ἀκλόνητη παραμένει στὴ θέση της καὶ περιστοιχίζεται ἀπὸ τὴν Ἀλήθεια καὶ τὴν Πειθῶ. Τὰ βέβαια δῶρα τῆς Παιδείας, τὸ θάρρος καὶ ἡ Ἀφοβία, δίνουν στὸν ἄνθρωπο τὴν Ἐπιστήμη, τὴ βαθειὰ γνώση, τὴν ἀσφάλεια ὅτι δὲ διατρέχει πλέον στὴ ζωὴ του κανέναν κίνδυνο. Τὸ ἔργο τῆς Ἐπιστήμης εἶναι νὰ ποτίσει τοὺς ἀνθρώπους καὶ πάλι «καθαριστικὴν δύναμιν» (XIX, 1, 16) καὶ ἔτσι καθαροὶ νὰ ὁδηγηθοῦν στὴν Ἀρετὴ, ὅπως ἀκριβῶς ὁ ἰατρός, μὲ τὴν ἴδια μέθοδο, θεραπεύει τὴ νόσο καὶ χαρίζει ὑγεία. Ὁ ἄνθρωπος προχωρεῖ καὶ ἀντικρίζει χορὸ γυναικῶν, ντυμένων μὲ ἀπλᾶ ἐνδύματα. Πρῶτη διακρίνεται ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ἀδελφές της, Ἀνδρεία, Δικαιοσύνη, Καλοκαγαθία, Σωφροσύνη, Εὐταξία, Ἐλευθερία, Ἐγκράτεια, Πραότης, οἱ ὁποῖες τὸν ὁδηγοῦν στὴν μητέρα τους, τὴν Εὐδαιμονία, ποὺ τὸν στεφανώνει ὡς νικητὴ. Διότι πλέον ὁ ἄνθρωπος κατόρθωσε ν' ἀποκτήσει ἐντὸς τοῦ τὴν Εὐδαιμονία καὶ νὰ μὴν τὴν ἐξαρτᾶ ἀπὸ ἐξωτερικοὺς παράγοντες. Οἱ Ἀρετές, ἔτσι στεφανωμένο, τὸν ὁδηγοῦν σὲ σημεῖο ὅπου διακρίνει τοὺς «ζῶντας κακῶς καὶ ἀθλίως» καὶ οἱ ὅποιοι «ταράττονται διὰ παντὸς βίου», ἀπὸ τὰ ἀναπόβλητα πάθη των. Καὶ τοῦτο, διότι «ἐπελάθοντο τὸ παρὰ Δαιμονίου πρόσταγμα» (XXIV, 2-3).

Ὁ Εὐδαίμων καὶ ἐνάρετος ἄνθρωπος τώρα ὅμως, ἀκόμη κι ἂν βλέπει τὶς δυστυχίες τῶν ἄλλων δὲ λυπᾶται, διότι ἔχει βρεῖ ἐντὸς τοῦ τὸ ἀντιφάρμακο τῆς λύπης. Ἡ τύχη ξαναπαρουσιάζεται ἐμπρὸς τοῦ. Τώρα ὅμως ὁ Εὐδαίμων παραμένει ἀπαθὴς στὶς εὐμενεῖς ἢ δυσμενεῖς πρὸς αὐτὸν ἐκδηλώσεις τῆς τύχης, ἐφόσον ἐκεῖνος γνωρίζει ὅτι ὁ παρορμητισμὸς της, τῆς ἀφαιρεῖ τὴ λογικὴ. «Οὐδὲν γάρ ποιεῖ μετὰ λογισμοῦ ἀλλ' εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχε» (XXXI, 3, 7-8). Ἀλλωστε καὶ τὸ Δαιμόνιο ποὺ ὁδηγεῖ τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἴδιο τὸν προστάζει νὰ κάνει, ἐφόσον ἡ Ἐπιστήμη εἶναι ἐκείνη ποὺ προσφέρει στὸν εὐδαίμονα τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴ βεβαιότητα. Καὶ ἐνῶ ὁ Δαίμων προστάζει τὸν ἄνθρωπο νὰ ἀποφύγει διὰ παντὸς τὴν Ἀκρασία καὶ τὴν Ἡδυπάθεια, ἐν τούτοις τὸν προτρέπει νὰ παραμείνει γιὰ λίγο διάστημα στὸν χώρο τῆς ψευδοπαιδείας, προκειμένου νὰ πάρει ἀπ' αὐτὴν τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωὴ ἐφόδια, δηλαδὴ τὶς γνώσεις καὶ «συντόμως» νὰ ἀναχωρήσει γιὰ νὰ συναντήσῃ τὴν ἀληθινὴ Παιδεία.

Ἐδῶ ὁ μῦθος τελειώνει, ἐνῶ ὁ γέρον διαβεβαιώνει τὸν ξένον ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ ἀπαντήσῃ σὲ τυχόν διευκρινιστικὲς ἐρωτήσεις. Ἔτσι στὴν ἐρώτηση τοῦ ξένου σχετικὰ μὲ τὴν ἀναγκαιότητα ἢ μὴ τῆς παραμονῆς τοῦ ἀνθρώπου στὴν ψευδοπαιδεία, προκειμένου νὰ φθάσῃ στὴν ἀληθινὴ Παιδεία, ἡ ἀπάντηση τοῦ γέροντα εἶναι ἀρνητικὴ. Διατυπώνει μάλιστα τὴ θέση ὅτι πλῆθος μαθηματικῶν, ἐνῶ φαίνονται νὰ γνωρίζουν μαθηματικά, ἐν τούτοις «φαίνονται ἡπατημένοι περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν» (XXXIV, 2-3)· διότι

ἐνῶ κατέχουν «τὰ μαθήματα πάντα, ὁμοίως μέθυσοι καὶ ἀκρατεῖς καὶ φιλάργυροι καὶ ἄδικοι καὶ προδόται καὶ τὸ πέρας ἄφρονες εἶναι» (XXXIV, 3). Στὴ συνέχεια ὁ ξένος ζητεῖ ἐξήγηση ἢ ὁποία νὰ δικαιολογεῖ τὴν ἀπόρριψη τῶν ἀγαθῶν ποὺ παρέχονται στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν τύχη, ὅπως «τὸ ζῆν, τὸ ὑγιαίνειν, τὸ πλουτεῖν, τὸ εὐδοξεῖν, τὸ τέκνα ἔχειν, τὸ νικᾶν καὶ τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία τὰ ἐναντία αὐτῶν δὲν χαρακτηρίζονται ὡς κακά. «Πάνυ γὰρ ἡμῖν παράδοξον καὶ ἄπιστον δοκεῖ τὸ λεγόμενον» (XXXVI, 5, 20). Μὲ λογικὰ ἐπιχειρήματα τότε ὁ γέρων τοῦ ἀποδεικνύει ὅτι τὰ παραπάνω ἀγαθὰ τῆς τύχης, ὅπως καὶ τὰ ἀντίθετά τους, ἀδυνατοῦν νὰ μετατρέψουν τοὺς φαύλους εἰς σπουδαίους. Μόνον ἡ Παιδεία κατέχει τὴ δύναμιν αὐτήν. Καὶ καταλήγει: «Ὡστε οὐκ ἂν εἴη ταῦτα ἀγαθὰ οὐδὲ κακά· ἀλλὰ τὸ φρονεῖν μόνον ἀγαθόν, τὸ δὲ ἀφρονεῖν κακόν» (XLI, 3, 8-9). Στὴν τελευταία αὐτὴ θέση τοῦ γέροντος ὁ διάλογος τελειώνει μὲ τὴ συγκατάθεση τοῦ ξένου.

Ἡ μορφή, καθὼς καὶ τὸ παραινενικὸ περιεχόμενο τοῦ Πίνακος, ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος ποὺ κατ' ἐξοχὴν καλλιέργησαν Κυνικοὶ καὶ Στωικοὶ, δηλαδὴ τὴ διατριβή⁸. Ὅπως εἶναι γνωστό, μὲ τὸ ὄνομα *διατριβή*, παρουσιάζεται πληθώρα λαϊκοφιλοσοφικῶν πραγματειῶν τῆς μεταγενέστερης ἀρχαιότητος, ὅχι ἀποκλειστικὰ ἐπηρεασμένων ἀπὸ τὴν κυνικο-στωικὴ διδασκαλία⁹ μὲ περιεχόμενο ὅμως ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἠθικῆς σὲ πράξη¹⁰. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ τῆς ἐκλαϊκεύσεως τῆς φιλοσοφικῆς διδασκαλίας ἐμφανίζεται κατ' ἐξοχὴν τὸν 1ο π.Χ. αἰῶνα καὶ ἀφορᾷ σὲ ὅλες τὶς φιλοσοφικὲς σχολές¹¹. Κοινὸ καὶ σημαντικό χαρακτηριστικὸ τῆς *διατριβῆς* εἶναι ὁ διάλογος, ὁ ὁποῖος συνήθως ἐκτυλίσσεται ἀνάμεσα σὲ δύο πρόσωπα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα διαδραματίζει ρόλο σχεδὸν «διακοσμητικὸ»¹². Ἐναν τέτοιο ρόλο καλεῖται νὰ διαδραματίσει καὶ ὁ ἓνας ἐκ τῶν δύο ὁμιλητῶν τοῦ Πίνακος ὁ ὁποῖος ἀρκεῖται στὸ νὰ ὑποβάλλει ἐρωτήσεις στίς ὁποῖες μὲ προθυμία ἀπαντᾷ ὁ συνομιλητὴς του. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ διάλογο μὲ θέμα ποὺ εὐκόλα θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει τὸ ἀντικείμενο ἑνὸς διδακτικοῦ μονόλογου, ἐφ' ὅσον ὁ συνομιλητὴς (Ξένος) ἀρκεῖται στὸ νὰ θέτει ἐρωτήματα βραχύτατα ἢ νὰ συμφωνεῖ μὲ τὸν γέροντα. Ἔτσι ἀναλύονται τὰ πάθη καὶ οἱ ἐπιπτώσεις αὐτῶν στὴ ζωὴ τοῦ

8. Ὁ A. BRANCACCI, *Pericopi diogeniche in PVINDOB G 29946 (= C.P.F. DIOGENES CYNICUS 8 T), Elenchos*, XVII, 1996 τ. 2, σσ. 407 - 422, ἰδιαίτ. σ. 408, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ὅρος *διατριβή*, θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιεῖται ὄχι μὲ τὴν ἔννοια τοῦ λογοτεχνικοῦ εἶδους, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια τῆς συλλογῆς τῶν προφορικῶν μαθημάτων τῶν φιλοσόφων ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τους. Πβ. ἐπίσης Δ. ΤΣΕΚΟΥΡΑΚΗ, *Τὸ στοιχεῖο τοῦ διαλόγου στὴν κυνικο-στωικὴ «διατριβή»*, *Ἑλληνικά*, τ. 32ος, 1980, σ. 78, σημ. 1. Πβ. ἐπίσης A. C. Van GEYTENBEEK, *Musonius Rufus*, Assen, Van GORRUM, 1963, σ. 13.

9. Πβ. Δ. ΤΣΕΚΟΥΡΑΚΗ, *ἐνθ' ἀν.*, σσ. 61-78, ἰδιαίτ. σ. 46. Πβ. ἐπίσης A. C. Van GEYTENBEEK, *ἐνθ' ἀν.*, σ. 35.

10. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *ἐνθ' ἀν.*, σ. 62.

11. A. OLTRAMARE, *Les origines de la diatribe romaine*, Lausanne, Librairie Payot, 1926, σ. 10.

12. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *ἐνθ' ἀν.*, σ. 11.

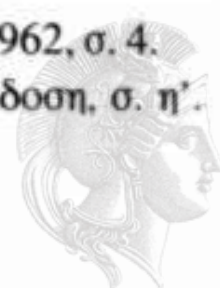
άνθρώπου· ἡ ἀξία τῆς ἀληθινῆς Παιδείας, ταυτίζεται μὲ τὴ σωφροσύνη καὶ ὥς συνακόλουθό της ἔχει τὴν Εὐδαιμονία καὶ τὴν εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου, ἐφόσον ὁ τελευταῖος κυριαρχηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρετή. Ὅλες οἱ παραπάνω ἔννοιες παρουσιάζονται προσωποποιημένες, γεγονὸς ποὺ συμβαίνει κατ' ἐξοχὴν στὸ λογοτεχνικὸ φιλοσοφικὸ αὐτὸ εἶδος. Ἦδη ὁ Κλεάνθης, «γιά νὰ ἀποτρέψει τὰ πνεύματα ἀπὸ τὸ ἐπικούρειο ἰδεῶδες, ἐπικαλεῖτο ἕναν πίνακα, ὅπου ἐμφανίζοταν ἡ ἡδονὴ καθισμένη σὲ βασιλικὸ θρόνο, περιστοιχισμένη ἀπὸ ἀρετές· αὐτὲς, ὡς θεραπαινίδες, τὴν ὑπηρετοῦσαν ὅπως ἀκριβῶς προσφέρει ὁ δοῦλος ὑπηρεσίες στὸν κύριό του»¹³.

Σύμφωνα μὲ τὸν Κοραῆ, τὸ ἔργο «πραγματεύεται τὴν ἀρετή, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν εὐδαιμονία τοῦ Λογικοῦ ζώου, καὶ ἐπαγγέλλεται τὴν αὐτὴν ὠφέλειαν εἰς ὅλους, ἀλλ' ἐξαιρέτως εἰς τοὺς νέους ὅσοι προθυμοποιοῦνται νὰ καταστῶσιν ἀληθῶς ἐλεύθεροι»¹⁴.

Οἱ ἔννοιες ἀρετή, ἐλευθερία καὶ εὐδαιμονία, ἀρχὲς τοῦ ἴδιου τοῦ Στωικισμοῦ ἀναλύονται καὶ ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὸν Κέβητα. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Πίναξ εἶναι ἀφιερωμένος στὸ Ἱερό τοῦ Κρόνου. Σημαντικὴ ἀναφορά, διότι ἀμέσως ἐπισημαίνεται ἡ θέση τοῦ θεοῦ στὸ ἔργο. Ὅσο γιὰ τὸν γέροντα ποὺ κατευθύνει τοὺς ἀνθρώπους στὴν εἴσοδο τοῦ πρώτου περιβόλου, αὐτὸς δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Εἵμαρμένη, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς Στωικοὺς, προκαθορίζει τὸ μέλλον καὶ κυβερνᾷ τὸν κόσμο, ὅπως καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ μέρος τοῦ κόσμου αὐτοῦ. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ γέρον κρατᾷ στὸ ἕνα χέρι χαρτί, ἐνισχύει τὴν ἀποψη ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν Εἵμαρμένη ἡ ὁποία ἔχει προκαθορίσει τὴ θέση του στὸν κόσμο. Ἡ Εἵμαρμένη ὁδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους στὴν Ἀπάτη. Ἐκεῖ θὰ πιοῦν ἀπὸ τὸ ποτό της, ἄλλος περισσότερο, ἄλλος λιγότερο. Ἐδῶ ὑπεισέρεχεται ἡ βούληση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία, πρὸς τὸ παρόν, δὲν ἔχει ἀκόμη ἑναρμονισθεῖ μὲ τὴν κοσμικὴ, θεϊκὴ βούληση, τὴ βούληση τοῦ Λόγου. Χαρακτηριστικὴ ἐπίσης εἶναι ἡ ἐπὶ κληση στὸ Θεό. Ὁ Ξένος, τίς περισσότερες φορὲς ἐπικαλεῖται τὸν Ἡρακλῆ καὶ μάλιστα, ὅταν ὑπάρχει σ' αὐτὸν ἔντονη συναισθηματικὴ φόρτιση ἀπὸ τὴ διήγηση τοῦ πρεσβύτη ἢ ὅταν βρίσκεται σὲ λογικὴ ἀπορία: «— ὦ Ἡράκλεις, ὡς εἰς μεγάλην τινὰ ἐπιθυμία ἐμβέβληκας ἡμᾶς!». «— ὦ Ἡράκλεις, ὡς μέγας κίνδυνος ἄλλος οὗτος!». «— ὦ Ἡράκλεις, ὡς καλὰ δῶρα!». «Ἀλλὰ τίνος ἔνεκεν οὕτως ἔξω τοῦ περιβόλου ἔστηκεν;». Ὁ Ἡρακλῆς γιὰ τοὺς κυνικοὺς, ὅπως καὶ γιὰ τοὺς Στωικοὺς, εἶναι ὁ ἀγαπημένος ἥρωας, ἐκεῖνος ποὺ ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀπλότητα τῆς σοφίας, σὲ σημεῖο ὥστε ἀκόμη καὶ ὁ θάνατός του, διὰ τῆς πυρᾶς, ποὺ ἐν τέλει ὁ ἴδιος ἐπιλέγει, νὰ τονίζει τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἐλευθερία τοῦ Κυνικοῦ ἀπέναντι στὸ πεπρωμένο. Εἶναι λοιπὸν ὁ ἀγαπημένος ἥρωας-θεὸς ποὺ ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀντιμετωπίζει ὑπερφυσικὲς δυσκολίες, παράλληλα ὁμως νὰ ταπεινώνεται

13. É. BRÉHIER, *L'Hymne de Cléanthe, Les Stoïciens*, Paris, Gallimard, 1962, σ. 4.

14. Α. ΚΟΡΑΗ, ΚΕΒΗΤΟΣ, Πίναξ, ἐνθ' ἄν., Προλεγόμενα στὴ γαλλικὴ ἔκδοση, σ. η'.

καθαρίζοντας την κόπρο του Αὐγείου, ὅπως ἐπίσης καὶ νὰ περιφρονεῖ τὰ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων, δηλαδή τὰ ὑλικά ἀγαθὰ ποὺ ἀλυσσοδέκουν τὸ ἀνθρώπινο πλῆθος, ὅπως ἡ δύναμη τῆς ἐξουσίας, ὁ πλοῦτος, οἱ ἡδονές, ἐμποδίζοντας το νὰ ἀποκτήσει τὴν ἐλευθερία του¹⁵. Κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς ὁ Ἡρακλῆς ἀντιπροσωπεύει τὸν ψυχικὸ τόνο ὁ ὁποῖος κυριαρχεῖ στὰ πάντα· αὐτὸς ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἀρετὴ καὶ ἀποκτιέται μὲ τὴ συνεχῆ ἀσκήση. Ὅπως δηλαδή ἡ δύναμη τοῦ σώματος εἶναι ὁ μυϊκὸς τόνος, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἡ ψυχικὴ δύναμη εἶναι ὁ ψυχικὸς τόνος ποὺ μᾶς καθιστᾷ ἱκανοὺς ὥστε νὰ κρίνουμε τί πρέπει νὰ πράττουμε καὶ τί ὄχι, «ἔτσι ὥστε τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς νὰ εἶναι ἡ συμμετρία τοῦ λόγου καὶ τῶν μερῶν αὐτοῦ καὶ ὡς πρὸς τὸ ὅλον καὶ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα μέρη»¹⁶.

Ὁ ἄνθρωπος ὁμως, σύμφωνα μὲ τὴ συνέχεια τοῦ διαλόγου, δὲν ἔχει κατακτήσει ἀκόμη τὴν ἐλευθερία, ἐφόσον τὸν περιβάλλουν Γνώμες, Ἐπιθυμίες καὶ Ἡδονές, ποὺ τὸν ὀδηγοῦν στὸν βωμὸ τῆς Τύχης, αὐτῆς τῆς ἰδιότροπης καὶ ἀπρόσωπης δύναμης, ποὺ προσδιορίζει τὴ μοῖρα κάθε ἀνθρώπου, μὲ τρόπο ἀκατάληπτο, καὶ ποὺ δὲν ἔχει καμμία σχέση μὲ τὴ λογική: «τὴν τύχην ἀδηλον τῷ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ» (S.V.F. II, 967). Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος, ἀκόμη ἀμαθὴς – ἄρα φαῦλος –, νομίζει ὅτι ἡ εὐνοία τῆς τύχης εἶναι ἀγαθὸ ἐνῶ ἡ δυσμένειά της κακό. Εἶναι φαῦλοι, παρὰ τὴ θέλησή τους, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τοὺς τυφλοὺς καὶ χωλοὺς, τονίζει ὁ Ἐπίκτητος¹⁷. ἐνῶ ὁ Μ. Αὐρήλιος παρομοιάζει τὴν ἀπελευθερωμένη ἀπὸ πάθη ἀνθρώπινη διάνοια μὲ ἀκρόπολη. Χαρακτηρίζει μάλιστα αὐτὸν ποὺ δὲ γνωρίζει ἀμαθῆ ἐνῶ ἐκεῖνον ποὺ γνωρίζει καὶ δὲν ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὰ πάθη του, ἀτυχῆ¹⁸. Ἡ εὐνοία τῆς τύχης κατὰ τὸν φαῦλο, εἶναι ἡ κατάκτηση τῶν «δοκεῖ εἶναι» ἀγαθῶν, δηλαδή «πλοῦτος καὶ δόξα καὶ εὐγένεια καὶ τέκνα καὶ τυραννίδες καὶ βασιλεῖαι καὶ τ' ἄλλα ὅσα τούτοις παραπλήσια» (VIII, 4)· αὐτὰ ἔχουν ὁμως ὡς συνακόλουθα πάθη, τέτοια, ὅπως τὴν Ἀκρασία, τὴν Ἀσωτεία, τὴν Ἀπληστία, τὴν Κολακεία. Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν ἀγαθὰ νὰ συνεπάγονται πάθη; Ὁ κυνικὸς Ἀντισθένης μάλιστα ὅταν ἀναφέρεται στοὺς Κόλακες παρομοιάζει τὴ συμπεριφορὰ τους πρὸς τὴν συμπεριφορὰ τῆς ἐταίρας. Εἶναι, λέει, ἔτοιμη νὰ προσδώσει στοὺς ἐραστές της ὅλα τὰ προτερήματα ἐκτὸς ὁμως ἀπὸ τὴ φρόνηση καὶ τὴ σύνεση¹⁹. Ἡ ψυχὴ, κατεχόμενη ἀπὸ πά-

15. Στὸ πρόσωπο μάλιστα τοῦ Ἡρακλῆ σκιαγραφεῖται ἡ προσωπικότης τοῦ Κλεάνθους, ὁ ὁποῖος ἐξ αἰτίας τῆς ἀοκνης θελήσεώς του, τῆς σωματικῆς κατασκευῆς καὶ τῆς πνευματικῆς του φύσεως, ὀνομαζόταν «δεύτερος Ἡρακλῆς»: Διογ. Λαέρτιου, VII, 170: «ὄθεν δὴ καὶ δεύτερος Ἡρακλῆς ὁ Κλεάνθης ἐκαλεῖτο: ἦν δὲ πονικὸς μὲν, ἀφύσικος δὲ καὶ βραδὺς ὑπερβαλλόντως».

16. S.V.F.: I, 563 (= Stob., Ecl. II, 7, 5 b 4, p. 62, 24 W): «Καὶ ὁμοίως ὥσπερ ἰσχύς τόνος ἐστὶν ἱκανὸς ἐν νεύροις, οὕτω καὶ ἡ τῆς ψυχῆς ἰσχύς τόνος ἐστὶν ἱκανὸς ἐν νεύροις, οὕτω καὶ ἡ τῆς ψυχῆς ἰσχύς τόνος ἐστὶν ἱκανὸς ἐν τῷ κρίνειν καὶ πράττειν ἢ μὴ».

17. ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ, Διατριβαί, LXIX.

18. Μ. ΑΥΡΗΛΙΟΥ, Εἰς ἑαυτόν, VIII, 48.

19. ΣΤΟΒΑΙΟΥ, W.H. III, 14, 19. Πβ. *Les Cyniques grecs, Fragments et témoignages*, Choix, traduction, introduction et notes par Léonce Paquet, avant-propos par Marie-Odile Goulet-Cazé, Antisthène III, Maximes diverses, Paris, Librairie Générale Française, 1992, σσ. 67 - 68.

θη, νοσεῖ. Διότι ἡ ταραγμένη ψυχὴ, κατὰ τὸν Κικέρωνα παρασύρεται μακριὰ ἀπὸ τῆ λογικῆ καὶ, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, δὲ χάνει μόνο τὴ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτὸν τῆς, ἀλλὰ χάνει καὶ τὴν ὑγεία τῆς²⁰.

Σύμφωνα μὲ τοὺς Στωικοὺς κάθε τι ποὺ ἀντίκειται στὸν ὀρθὸ λόγο, εἶναι πάθος, δηλαδή μιὰ ὁρμὴ πλεονάζουσα, μιὰ ἄλογος κίνησις τῆς ψυχῆς²¹. Διακρίνουν μάλιστα, τέσσερα γένη παθῶν: λύπη, φόβο, ἐπιθυμία, ἡδονή, ἐνῶ προστίθενται ἡ φιλαργυρία, ἡ μέθη, ἡ ἀκολασία καὶ τὰ ὅμοιά τους²². Ὁ ἄνθρωπος, παρασυρμένος ἀπὸ τὰ πάθη τοῦ ἀγωνίζεται μάταια νὰ κρατήσῃ ὅ,τι δὲν τοῦ ἀνήκει: τὸ ἐξωτερικὸ ἀγαθόν: «Μηδέποτε ἐπὶ μηδενὸς εἴπῃς ὅτι “Ἀπώλεσα αὐτὸ” ἀλλ' ὅτι “Ἀπέδωκα”. Τὸ παιδίον ἀπέθανεν; ἀπεδόθη. Ἡ γυνὴ ἀπέθανεν; ἀπεδόθη. “Τὸ χωρίον ἀφηρέθη”. – Οὐκοῦν καὶ τοῦτο ἀπεδόθη. – Ἀλλὰ κακὸς ὁ ἀφελόμενος”. – Τί δὲ σοὶ μέλει διὰ τίνος σε ὁ δοῦς ἀπῆλθε; μέχρι δ' ἂν διδῶ, ὡς ἀλλοτρίου αὐτοῦ ἐπιμελοῦ, ὡς τοῦ πανδοχείου οἱ παριόντες»²³. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ Ἐπίκτητος σκιαγραφεῖ τὴ στάση ποὺ ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἔχει ἀπέναντι στὰ ὑλικά ἀγαθὰ.

Ἡ ἀστάθεια τῆς Τύχης κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ στραφεῖ πρὸς τὴν ἀπόκτησις τῆς γνώσης. Εἶναι δύσκολο ὅμως νὰ διακρίνει τὴν πραγματικὴ γνώση ἀπὸ τὴν Ψευδοπαιδεία, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸν διάλογο ἐμφανίζεται μὲ ὅλες τὶς μορφές τῆς ἐπιστήμης, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι Ἐπιστήμη. Εἶναι μιὰ μορφὴ σοφίας, χωρὶς νὰ εἶναι ἡ ἴδια ἡ Σοφία, διότι πάλι καταλήγει στὴν Ἀγνοία καὶ τὴν Ἀφροσύνη. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως, διὰ τῆς βουλήσεώς του, θὰ φθάσῃ στὴν ἀληθινὴ Παιδεία, ποὺ θὰ τὸν μετατρέψῃ ἀπὸ φαῦλο σὲ ἐνάρετο, ἐφόσον ἡ ἀρετὴ εἶναι δυνατόν νὰ διδαχθεῖ²⁴. «ἀτελεῖς (ἄνθρώπους) μὲν ὄντας εἶναι φαύλους, τελειωθέντας δὲ σπουδαίους»²⁵. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος θὰ γίνῃ ἐγκρατὴς καὶ καρτερικός. Δηλαδή θὰ ἀποκτήσῃ διάθεσις ἀήττητο ἀπὸ τὶς ἡδονές καὶ συγχρόνως διὰ τῆς καρτερικότητος, τῆς ἐπιστήμης ποὺ τὸν μαθαίνει νὰ ὑπομένῃ ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα τὰ ὅποια οἱ φαῦλοι νομίζουν δυσβάστακτα, θὰ προχωρήσῃ στὸν δρόμο τῆς Ἀρετῆς. Ἡ ἐγκράτεια τοῦ σοφοῦ εἶναι τόσο ἰσχυρὴ, ὥστε, ὅπως λέει ὁ Σέξτος Ἐμπειρικός, δὲν ἀρκεῖται νὰ ὀνομάσῃ ἐγκρατὴ ἐκεῖνον ποὺ ἀπέχεται «θανατιώσεως γραός», ἀλλ' ἐκεῖνον ποὺ, «δυνάμενον ἀπολαῦσαι Λαΐδος καὶ Φρύνης ἢ τίνος τοιαύτης, εἴτα ἀπεχόμενος»²⁶. Μὲ τὶς ιδιότητες τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς ἀποχῆς ὁ σοφὸς θὰ προχωρήσῃ

20. ΚΙΚΕΡΩΝΟΣ, *Tusc.*, IV, XVII, 38.

21. ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤΙΟΥ, VII, 110: «Ἔστι δὲ αὐτὸ τὸ πάθος κατὰ Ζήνωνα ἡ ἄλογος καὶ φύσιν ψυχῆς κίνησις ἢ ὁρμὴ πλεονάζουσα».

22. ΠΒ. ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤΙΟΥ, VII, 112.

23. ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ, *Ἐγχειρίδιον*, XI.

24. ΠΒ. ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤΙΟΥ, VII, 91.

25. S.V.F. I, 566, 20 (= STOB., *Ecl.*, II, 65, 7W).

26. S.V.F. III, 274, 19 (= Sextus, *Adv. Math.*, IX, 153 (Carneades *Stoicis virtutum definitionibus utitur*): «Ἐγκρατεύεται γάρ, φασίν, οὐχ ὁ θανατιώσεως γραὸς ἀπεχόμενος, ἀλλ' ὁ Λαΐδος καὶ Φρύνης ἢ τίνος τοιαύτης, δυνάμενος ἀπολαῦσαι, εἴτα ἀπεχόμενος».

στο «οἰκητήριον τῶν εὐδαιμόνων», μέ ἡσυχὴ τὴν ψυχὴ του καὶ συμφιλιωμένη μέ τὸν ἑαυτὸν της, ἐκεῖ ὅπου διαμένουν ὅλες οἱ Ἀρετὲς καὶ ἡ Εὐδαιμονία. Διότι μόνον ὁ σοφὸς εἶναι ἐλεύθερος, ἐπειδὴ εἶναι ἱκανὸς νὰ δαμάζει τὶς ὁρμὲς καὶ τὶς ὀρέξεις του. Ἐπίσης γνωρίζει τὴν ἐξουσία τῆς νοήσεως καὶ πιστεύει ὅτι ἡ ἄρση αὐτῆς τῆς ἀντίφρασης συνίσταται στὴν καθυπόταξη αὐτοῦ στὴν κρατοῦσα κοσμικὴ ὀργάνωση. Ὁ Ἐπίκτητος διαβλέπει τὴν τελευταία λέξη τῆς σοφίας στοὺς παρακάτω στίχους τοῦ Κλεάνθη: «ἄγου δέ μ', ὦ Ζεῦ, καὶ σὺ γ' ἡ πεπρωμένη, ὅποι ποθ' ὑμῖν εἰμί διατεταγμένος ὡς ἔψομαί γ' ἄοκνος· ἦν δέ γε μὴ θέλω κακὸς γενόμενος, οὐδὲν ἤττον ἔψομαι»²⁷. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ σοφὸς δὲν εἶναι ἐξαρτημένος ἀπὸ τὴν κοσμικὴ δράση, ἀφοῦ πράττει ἐθελουσίως, ὅ,τι ὀφείλει νὰ πράξει, ἡ γνώση τῆς νοήσεως ποὺ ἐξουσιάζει τὰ πάντα, ἀπὸ τὴν ὁποία βέβαια πηγάζει ἡ δράση, δὲ θεωρεῖται τουλάχιστον γιὰ τὸν σοφὸ, δεσμευτικὴ. Δέχεται ὁμως ὁ σοφὸς νὰ λάβει τὴ θέση ποὺ προόρισε γι' αὐτὸν ὁ Λόγος, (ὁ Θεός), νὰ τὴν ἀποδεχθεῖ καὶ νὰ ἐναρμονισθεῖ πρὸς αὐτήν. Ἀνακαλύπτει δηλαδὴ, τὴ δική του οὐσία, τὴ φύση του, καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ ὅ,τι δὲν εἶναι λόγος, νὰ τὴν πραγματώσει. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία του ὡς πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα, ἀπὸ τὰ ξένα πρὸς τὴ δική του φύση καὶ γιὰ τὴν ἐναρμόνιση πρὸς τὰ ἔσω, μέ τὴ βούληση τοῦ λόγου. Ὁ Σενέκας θὰ πεῖ: «Δὲν ὑπακούω τὸ Θεό, ἀλλὰ συγκατατίθεμαι». Ἐφ' ὅσον καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέρος τοῦ Λόγου, πρέπει νὰ δίνει τὴ συγκατάθεσή του σὲ ὅ,τι εἶναι προορισμένο ἀπὸ τὸν Λόγο. Ἐλευθερία, ἄρα, εἶναι ἡ ταύτιση τῆς βούλησης τοῦ ἀνθρώπου μέ τὴ βούληση τοῦ Θεοῦ – Λόγου. Ἔτσι πραγματώνει ὁ σοφὸς τὸ ἔσχατο τέλος τῆς ἠθικῆς ζωῆς, ποὺ κατὰ τὸν Ζήνωνα εἶναι τὸ ὁμολογουμένως ζῆν, ἐνῶ γιὰ τὸν Κλεάνθη καὶ Χρύσιππο, τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν²⁸. Ἡ ὁμολογία πρὸς τὴ φύση ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ὅταν πρέπει νὰ δώσει τὴ συγκατάθεσή του – τὴν ὁμολογία του – σὲ ἀντίξοα γεγονότα πρὸς τὸ ἄτομό του. Ἐχει ὁμως θάρρος καὶ ἀφοβία, διότι ὁ σοφὸς εἶναι ἄτυφος²⁹. Δὲν ἐπηρεάζεται πλέον ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις τῆς τύχης, διότι γνωρίζει ὅτι εἶναι ἓνας ἠθοποιὸς ποὺ κλήθηκε νὰ παίξει τὸν ρόλο του, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ ρόλου: «Σὸν γὰρ τοῦτ' ἐστὶ, τὸ δοθὲν ὑποκρίνασθαι πρόσωπον καλῶς· ἐκλέξασθαι δ' αὐτό, ἄλλου»³⁰. Ὁ σοφὸς παραμένει ἀπαθὴς στὴ συμπεριφορὰ τῆς Τύχης πρὸς αὐτὸν ἢ πρὸς τοὺς συνανθρώπους του. Διότι «οὐδὲν ποιεῖ μετὰ λογισμοῦ ἀλλ' εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχεν (ἡ τύχη)», γεγονὸς ποὺ γιὰ τοὺς Στωικοὺς εἶναι ἀπαράδεκτο, ἐφόσον ἔδωσαν τὴ μέγιστη σημασία στὴν ἁρμονία καὶ στὴν τάξη, τὶς ὁποῖες χαρακτηριστήριον ἀρετὲς· ἄλλωστε πιστεύουν ὅτι τίποτε ὥραϊο δὲ γίνεται «εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχε» ἀλλὰ τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ μία «τέχνη δημιουργοῦσα»³¹.

27. S.V.F. I, 527, 26 (= EPICTET., *Man.*, c. 53).

28. S.V.F. III, 12 (= GALEN., *de H. et Plat. decr.* V6 C 168 p. 450 M. STOB., *Eclog.*, II, 76, 3 W).

29. Πβ. ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤΙΟΥ, VII, 117.

30. ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ, *ἐνθ' ἄν.*, XVII.

31. S.V.F. II, 1009 (= AETIUS, *Plac.*, I, 6) «... οὐδὲν γὰρ τῶν καλῶν εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχε γίνεται, ἀλλὰ μετὰ τίνος τέχνης δημιουργούσης».

Ἡ ἀντίδραση τοῦ στωικοῦ σοφοῦ ἀπέναντι σέ θλιβερά γεγονότα εἶναι ἡ ἀπάθεια. Διότι ὁ σοφὸς δὲ λυπᾶται, ἐφόσον ἡ λύπη συστέλλει τὴν ψυχὴ χωρὶς λογικὴ³². Ὁ Ἐπίκτητος μάλιστα, συμβουλεύει τὸν σοφὸ νὰ παραμένει ἀτάρακτος, ἀκόμη κι ἂν συμπάσχει μὲ τὶς συμφορὲς τῶν συνανθρώπων του: «πρόσεχε μέντοι», συνεχίζει, «μὴ καὶ ἔσωθεν στενάξης»³³.

Ὁ σοφὸς συγκατοικεῖ πλέον μὲ τὴν εὐδαιμονία, ὡς σπουδαῖος, μακάριος, ἀβλαβής, ἀγαθός, ἐνάρετος καὶ ἄτρωτος ἀπὸ τὰ πάθη, στὰ ὁποῖα, ὅπως εἶδαμε, οἱ Στωικοὶ προσδίδουν τὴν ιδιότητα τῆς νόσου. Διότι διὰ τῶν παθῶν διαταράσσεται ὁ ψυχικὸς τόνος (ἁ-τονία) καὶ ἐπέρχεται ψυχικὴ ἀσθένεια. Ὁ Χρύσιππος μάλιστα παρομοιάζει τὴν ψυχικὴ νόσο μὲ σωματικὴ ἐμπύρετη κατάσταση, κατὰ τὴν ὁποία ἐναλλάσσονται σὲ ἄτακτα διαστήματα πυρετὸς καὶ ρίγη³⁴. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος, διατελὼν σ' αὐτὴν τὴν κατάσταση ἐξ αἰτίας κάποιας ἁ-λόγου κρίσης, καταλήγει σὲ λανθασμένες ἀντιδράσεις – πάθη – ποὺ συνεπάγονται τὴν ἀτονία καὶ τὴν ψυχικὴν ἀσθένεια. Ἀντίθετα ὁ σοφός, ἔχει ὀρθὴ κρίση (λογικὴ) διότι ἡ ψυχὴ του διακατέχεται ἀπὸ εὐ-τονία καὶ εἶναι σὲ θέση νὰ μετέλθει τριῶν ιδιοτήτων τοῦ εὐ-πάσχειν: τῆς χαρᾶς, ποὺ εἶναι εὐλογος ψυχικὴ ἀνάταση, τῆς εὐλαβείας, ἡ ὁποία εἶναι εὐλογος ἔπαρση, καὶ τῆς βούλησης, εὐλογος ὀρεξη³⁵. Ὅλες οἱ παραπάνω εὐπάθειες ἀπορρέουν μόνο ἀπὸ λογικὲς διεργασίες. Ὅ,τι ἦταν πρὶν ἀντικείμενο τῶν ὁρμῶν του, τοῦ εἶναι τώρα ἐντελῶς ἀδιάφορο, ἐφόσον αὐτὸ παραμένει ἐκτὸς λογικῆς. Ἠθικὸ καὶ ἀγαθὸ εἶναι μόνο ὅ,τι πραγματώνεται διὰ τῆς ἐλεύθερης συγκατάθεσης τοῦ σοφοῦ στὸν ἀπόλυτα ἀνιδιοτελεῖ καὶ καθολικὸ Λόγο.

Καὶ ὁ πρεβύτης καταλήγει ὅτι πλοῦτος, δόξα, ἐπιτυχία, εὐκόλα συννύαρχουν μὲ πολλὴ φαυλότητα³⁶ καὶ δὲν εἶναι προϋποθέσεις οὔτε ἀγαθοῦ οὔτε κακοῦ, οὔτε εὐδαιμονίας οὔτε κακοδαιμονίας. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ φρόνηση εἶναι ἀγαθὸ ἐνῶ ἡ φαυλότης κακό. Ἐνάντια σ' αὐτὴ τὴ φαυλότητα καὶ κακοδαιμονία ὁ Ἐπίκτητος συμβουλεύει: «οὐκέτι ὡς λογικῶν ἡ ἀρχὴ γίνεται. ἀλλ' ὡς ὁ Ζεὺς διέταξεν, τοῦτο ποιήσον· ἂν δὲ μὴ ποιήσης, ζημιωθήσῃ, βλαβήσῃ». ποῖαν βλάβην; ἄλλην οὐδεμίαν, ἀλλὰ τὸ μὴ ποιῆσαι ἃ δεῖ· ἀπολέσεις τὸν πιστόν, τὸν αἰδήμονα, τὸν κόσμιον τούτων ἄλλας βλάβας μείζονας μὴ ζήτει»³⁷.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω, εἶναι εὐκόλο καὶ νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴ σημασία τοῦ

32. Πβ. Διογ. Λαερτίου, VII, 118.

33. ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ, ἐνθ' ἄν., XVI.

34. Πβ. S.V.F. III, 465 (= GALENUS, *de H. et Plat. decr.*, 2, (156) p. 407 Mü).

35. Πβ. S.V.F. III, 432 (= ANDRONICUS, *Περὶ Παθῶν*, 6 p. 20 Kreuttner). Πβ. Α. ΜΑΝΟΥ, *Ἡ εὐδαιμονία ὡς εὐροια βίου στὴν πρώιμη στωικὴ διανόηση*, Ἀθήνα, Βιβλιογνώσια, 1993, σσ. 141 - 143.

36. Ἐφόσον κατὰ τοὺς Στωικοὺς «κάτι ποὺ εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθεῖ καλῶς ἢ κακῶς δὲν εἶναι ἀγαθόν»· πβ. Α. ΜΑΝΟΥ, ἐνθ' ἄν., σ. 141.

37. ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ, *Διατριβαί*, Γ' /ζ 36.

Πίνακος για τὸν Κοραῖ, ὁ ὁποῖος δεκαοκτῶ αἰῶνες ἀργότερα, ἀκολουθώντας τὸ πρότυπο τῶν λαϊκῶν φιλοσόφων τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος, προτρέπει τοὺς νέους στὴν ἀνεύρεση τῆς εὐδαιμονίας, διὰ τῆς ἀληθινῆς Παιδείας, ἄρα στὴν ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς. Γράφει λοιπὸν στὰ προλεγόμενα τῆς γαλλικῆς ἐκδόσεως: «Εἶθε φίλοι νέοι, νὰ σείσωσι τὰς ψυχὰς σας τὰ παραδείγματα τῆς φιλοσοφίας»... «Ἐὰν ὁ σκοπὸς ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἦναι, χωρὶς ἐξαίρεσι, ἡ εὐδαιμονία, ἡγουν ἡ ἡσυχία καὶ γαλήνη τῆς ψυχῆς, ταύτης δὲ τῆς εὐδαιμονίας πρώτη καὶ ἀπαραίτητος βᾶσις εἶναι ἡ ἀρετή, ἀκολουθεῖ ὅτι μόνη ἡ ἀληθινὴ Παιδεία πρέπει νὰ νομίζεται ἀπόκτησις τῆς ἀρετῆς»³⁸.

(8 Σεπτεμβρίου 1826)

Μαρία Πρωτοπαπα – Μαρνελή
(Ἀθῆναι)

38. Αδ. Κοραή, *ἐνθ' ἀν.*, Προλεγόμενα, σσ. οβ' καὶ ιδ'.